

FÓKUSZPONT ÉS VÍZVÁLASZTÓ

A nagy kulturális hagyományokkal rendelkező országokban meghonosodott egy könyvkiadói-művelődéspolitikai felfogás: úgy becsüljük meg nagyjainkat és szellemi hagyatékukat, ha műveik állandóan, kifoghatatlanul megtalálhatók az üzletekben, könyvtárakban, iskolákban, tudományos intézetekben. Eszerint Eminescu és Petőfi, Tolsztoj és Voltaire, Shakespeare és Dante, de Hegel, Einstein vagy Szent-Györgyi Albert művei is mindig, mindenütt rendelkezésünkre kell hogy álljanak, miként a víz és levegő, hiszen éppannyira nélkülözhetetlenek.

A nagy napokhoz, történelmi fordulópontokhoz is így kell viszonyulnunk: azok a népek titáni alkotásai, amelyekre mindig gondolnunk kell, amelyekről sohasem feledkezhetünk meg, annyira döntőek számunkra, oly erős bélyegű meghatározói életünknek.

Ilyen nap augusztus 23. is.

Pirosbetűssége mi mindenre emlékeztet. És mennyi titkot rejteget még. Ebben az értelemben e nap ünneplése nem csupán arra jó, hogy emlékezzünk, mi történt 1944 augusztusában, s fölmérjük, mekkora utat tett meg az ország azóta, de egyben alkalom is a fordulat lényegének megfejtésére, s a tanulság jelenés és jövősidőzítésére.

Ilyen megközelítésben két sajátosságra utalnék: e nap fókuszpont voltára és vízválasztó jellegére. Fókuszként egyesíti magában — ezt különben már többször hangoztatták — mindazt, ami hazai hajdaniságunkban előremutató, haladáserjesztő volt: a világháborút lezáró forradalmas osztályküzdelmeket, amelyektől terhes az 1918—19—20-as évek korszaka, az 1907-es kaszaegyesítést, a 48-as szabadságharcot éppen úgy, mint Tudor Vladimirescu pandúrfölkelését vagy Dózsa és Budai Nagy Antal középkor-omlasztó parasztháborúit.

De fókusz-jellegét illetően nemcsak az érdekes, hogy mit egyesít, hanem az is, hogy miként; a sok-sok eredő milyen módon és arányban ötvöződött s vezetett a páratlanul sikeres történelmi tethez. Mert elhangzott a fölhívás, s a nép, a hadsereg, az államszervezet egy része hátat fordított a tengelyhatalmaknak, átállott az antifasiszta szövetség oldalára, és a német csapatok ellen fordította fegyverét. Mi munkált hát ebben az egyöntetűségben, mi érlelte meg ezt a határozottságot? Milyen szerepe volt például ebben annak, hogy a fasiszmusellenességnek és az oroszbarátságnak, az angolszász-francia rokonszenvenek nálunk régi hagyományai vannak, hiszen Románia az első világháborúban is az antant oldalán harcolt? De miként hatott a fordulat ügyében a nép háborúellenessége, békevágya, antifasizmusa vagy a haladó szellemű emberek s mindenekelőtt a kommunisták osztályharcos cselekvése, jövőt előkészítő tudatossága? Fölteszem azonban azt a kérdést is, hogyan dolgozhatott az uralkodóban a trónfélétség; a hatalmat gyakorló osztályok tagjaiban, a birtokon belüliekben a vagyonmentés és uralommegőrzés igyekezete, avagy

a hazafias érzelmű tisztekben és polgári elemekben az országvédelem gondolata?

Így vagy úgy, de imponáló egység alakult ki, s példás határozottsághoz vezetett. Augusztus 23. után a németek az egész ország területén támadások keresztjüzébe kerültek. Bárhol is próbálták megvetni a lábukat — szembeszegülésre leltek. Nem maradt más számukra, mint a menekülés vagy megadás.

Különösen tanulságos a párt helyzete. A legnagyobb szerepe volt augusztus 23. előkészítésében és diadalra vitelében, holott a legelfojtottabb szervezet volt. Közharcosai haláltáborokban és kényszermunkás századokban dolgoztak a fronton vagy a sóbányákban, jelesebbjei Dof-tanán, Jilaván vagy Tirgu-Jiuban sinylódték. Alig egy-két vezető élt a fővárosban viszonylagos szabadságban. Hanem amikor lehetőség nyílt rá, az a kevés is erős szóval szólott, határozottan cselekedett — gondoljunk csak Lucretiu Pátrășcanu és Emil Bodnaraș szerepére —, a börtönökből, táborokból szabadulók pedig — gondoljunk Nicolae Ceaușescu elvtárs tevékenységére — azonnal föllelték magukat az új helyzetben, posztjukon megállták a helyüket, s a történelmi cselekvés iránymutatóivá nőttek. Ennek a nagyszerűségnek — mint minden történelmi jelenségnek — a magyarázata nem egyszerű, nem vezethető vissza csupán egy-két tényezőre, de mindenképpen példás abban az értelemben, miként érlelte meg gyümölcsét a több évtizedes osztályharcos kommunista nevelés, vagy abban a tekintetben, hogy milyen nagy lehet a szerepe a mégoly maroknyi, megtizedelt élcsapatnak is, ha fölismeri a kedvező történelmi alkalmat, abban magához ragadja a kezdeményezést, és elszántan cselekszik.

Augusztus 23. világtörténelmi jelentőségű esemény, amely nagy fontosságú külpolitikai következményekkel is járt. Láncreakciót váltott ki, ugyanis nem sokkal azután Finnország és Bulgária, majd Magyarország és más államok is megkísérelték — sikerrel vagy anélkül — az átállást. Ily módon Románia kilépése nemcsak egy szövetséges elvesztését jelentette Hitler számára. A még „hűséges“ csatlósok előtt is fölrémlett a vereség képe, ők is foglalkozni kezdtek a „kiugrás“ gondolatával; a németek ezt megszimatozták, ellenintézkedéseket tettek, s végzetessé romlott a fűhrer és „szövetségeseinek“ amúgy sem valami jó viszonya. Az addig egységesnek hirdetett tengely-koalíció megbomlott, s a szétesést már nem lehetett megállítani. A szovjet fronton, a nyugati csatatereken elszenvedett vereségek után a hazánk területén rá mért csapás tovább oszlatta a fasiszta hadsereg verhetetlenségének mítoszat.

Az augusztus 23-i fegyvertény hadászati jelentősége szinte fölmérhetetlen. Két irányban is utat nyitottunk a szovjet csapatok előtt: a Kárpát-medence és ily módon Közép-Európa felé, valamint délre, a Balkán irányába. Emlékezzünk arra, hogy mindkét úton hatalmas természeti akadályok állanak: egyik felől a Kárpátok, másfelől a Duna. És az is ismeretes, hogy mind a havasok, mind a nagy folyó vonalán már évek óta építették a betonerődöket, ásták a tankcsapdákat, a lövészárkokokat. Románia átállása azonban egy csapásra szabaddá tette az előretörést, mi több, a szovjet katona oldalán most már román harcosok, majd bolgár, jugoszláv, albán hazafiak is törték az utat, s a hazai táj ismerői-

ként elősegítették a továbbhaladást. Ennek is köszönhető, hogy alig néhány nappal vagy héttel augusztus 23. után a harc már áttevődött Bulgária, Magyarország, Jugoszlávia területére.

Ez utóbbi ténynek a belpolitikai jelentősége is igen-igen nagy. Augusztus 23. után nem egészen két hónappal már fölszabadult az egész ország. Történelmi viszonylatban ez fürgeteges gyorsaság, amely gazdasági téren föl sem becsülhető előnyt szült. E gyorsaságnak köszönhetően nekünk nem voltak frontvárosaink és frontövezeteink, ahol teljesen megsemmisüljön az élet, mint Volgográd, Leningrád vagy Varsó körül, itt nem állapodott meg a front, hogy a vidék fél évig vagy évekig szenvedje az állóharc poklát, mint a Don, a Visztula vagy a Balaton mentén, itt nem ostromoltak hónapokon át nagyvárosokat, erődöket, ahogy az történt Monte Cassino, Budapest, Odessza, Szevasztopol avagy Berlin esetében, s itt nem röpítettek a levegőbe minden hidat, villanytelepet, vízművet, alagutat, ahogy történt Lengyelországban, Magyarországon, Jugoszlávia vagy Németország, Olaszország területének nagy részén. Hogy mennyire megkönnyítette mindez a háború utáni újjáépítést, a közlekedés helyreállítását vagy a közhangulat megnyugvását, azt nem kell külön hangoztatni. De arra érdemes rámutatni, hogy külföldön ma, csaknem három évtizeddel a háború után sem sikerült mindenütt a szörnyű rombolás következményeit helyrehozni. A budai vár újjáépítése még évekig eltart, Drezdáé, Berliné hasonlóképpen.

Augusztus 23. vízválasztó jellege hasonlóképpen erős, hangsúlyos. E nagy nap után ebben az országban semmit sem lehetett már úgy tenni, mint azelőtt. Pedig hát nem egy „kelléke“ megvolt a reakciós restaurációnak. Érdemes megjegyezni, hogy míg a legtöbb szomszédos államból a kompromittált, kollaboráns uralkodók, államfők, pártvezérek, gauleiterék, de még a hivatalnokok, tisztek, politikusok, földbirtokosok és tőkések jelentős része is elmenekült a hitleri csapatokkal együtt, addig nálunk itthon maradt a király egész udvarával, a történelmi pártok, a hadsereg, a nagytőke és a földbirtokosság vezetői úgyszintén, s csak a megrögzött fasiszták, a háborús bűnösök egy része menekült el. Az augusztus 23. utáni miniszterelnökök — Rădescu, Sănătescu — meg is tetek minden tőlük telhetőt a trón támogatásával, hogy visszaállítsák a régi rendet.

De nem lehetett; augusztus nagy napján olyan erők szabadultak föl, amelyeket már nem sikerült visszafojtani, az országban olyan légkör alakult ki, amelyet nem lehetett eloszlatni. Az augusztusi harcok során a nép — s főleg a munkásság — olyan elszántságról, harciasságról tett bizonyosságot, úgy kelt fel a faszizmus és a kapcsolatos visszahúzó erők ellen, hogy a reakciót állandó rémületben tartotta, erőit lefékezte, képtelenné tette arra, hogy eredményesen vegye föl a harcot a népakarattal, a térhódító demokráciával szemben. Holott a történelem ismer ellenpéldát is. Finnországot ugyancsak a szovjet csapatok szabadították föl, s a németekkel együttműködők hatalmát megdöntötték, de a burzsoáziának sikerült uralmát megőriznie, s a kapitalizmust fönntartania. Görögországban a reakció ellentámadása következtében éveken át dúlt a testvérharc, s az ismert, szomorú helyzethez vezetett. Az, hogy nálunk 29 éve úgyszólván megszakítás, megrázkódtatások nélkül folyik a nagy-

arányú országépítés, nem kis mértékben köszönhető az augusztusi fölkelés sikeres véghezvitelének.

A román nép történelmi felelősségtudattól áthatott augusztusi tette meggondolkoztatta és cselekvésre készítette a magyarság haladó képviselőit is, akik már az első napokban ott küzdöttek a románság soraiban, amikor a főváros népe az északi peremen föltartóztatta az Otopeni felől támadó német csapatokat, s megvédte a fölkelés központját a szovjet seregek érkezéig. S ugyanúgy a temesvári és aradi munkásság soraiban is ott harcoltak a magyar dolgozók, amikor a fasiszta csapatok rájuk törtek Magyarországra felől. S míg Horthy eszeveszett főtisztjei Erdély déli része ellen támadtak szeptember napjaiban, addig Kolozsvár és Zilah, Dés és Udvarhely, Gyergyó és Csík népe a szovjet és román fölszabadító csapatok fogadására készült.

Nem ment ez simán. Kovács Katona Jenőt s más antifasiszta harcosokat egy-két nappal a fölszabadulás előtt végezték ki. A fasiszta csapatok még itt voltak, de a békepárt már megalakult, az antifasiszta front szervezkedett, a lapok ittmaradásra buzdítottak, s létrejött a közüzemek, középületek, gyárak védőrsége. A kommunisták tárgyalóasztalhoz ültették a magyar földesurak és a vezető tisztek józanabbjait, és sikerült elérniük, hogy itt nem alakult ki a szokásos „fronthelyzet“, tömeges vérengzéssel és fosztogatással, robbantással és gyújtogatással, hanem sikerült megőrizni a könyvtárakat és levéltárakat, a múzeumokat és a városi, megyei irattárakat, sőt a villanytelepeink, vízműveink, üzemeink jelentős részét is.

Mindennek következtében a bevonuló román és szovjet csapatokat Nagyváradon és Szalontán, Szamosújváron vagy Marosvásárhelyen nem fogadták üszkös romok, sem kihalt városok vagy bujkáló lakosok, hanem a fölszabadulás történelmi jelentőségét többé-kevésbé fölmérő, reménykedő, a jövő elé bizakodón tekintő románok, magyarok, németek vagy szlovákok. E bizakodás jegyében az áramszolgáltatást éppen úgy, mint a vízellátást, zavartalanul biztosították, a munkások gépeik mellett állottak, az orvosok az ágyaknál, s nyomban megindult a termelés az antifasiszta front számára, kórházaink befogadták és ápolták a sebesülteket, mihamar megjelentek a napilapok, a falusiak terményt hoztak a piacra, létrejöttek a demokratikus szervezetek.

Ami ezután következett, azt többé-kevésbé mindannyian tudjuk, s úgy ismerjük, mint hazánk lendületes fölfelérének korszakát, amely fölött ma is augusztus 23. szüntelenül áramló fénye világol. Erről a történelmi szakasról mondotta Nicolae Ceaușescu elvtárs a főváros népének nagygyűlésén, június 16-án: „Visszatekintve [...] erre az egész időszakra, jogos büszkeséggel állíthatjuk, hogy dicsőséges kommunista pártja vezetésével népünk leküzdötte az összes nehézségeket, kiküszöbölte az összes akadályokat [...] s biztosította Románia szüntelen előrehaladását, a szocializmus győzelmét.“

A nagy napok, a történelmi fordulópontok a népek titáni alkotásai, amelyekre mindig gondolnunk kell, amelyekről sohasem feledkezhetünk meg, annyira döntőek számunkra, oly erős bélyegű meghatározói életünknek.